

A NOVOHRÁD-NÓGRÁD GEOPARK ÉRTÉKEI - OKTATÁSI SEGÉDANYAG
2014

A NOVOHRÁD-NÓGRÁD GEOPARK MAGYAR OLDALÁNAK NÉPRAJZA, NÉPI ÉRTÉKEI

Tartalomjegyzék

1. Tradicionális kultúra	2
2. Palóc nyelvjárás.....	3
3. Építészet	4
4. Népviselet, ruházat	6
4.1. Kazári legény nagyünnepelő viselete 1930-as években	9
4.2. Kazári ünneplő viselet 1923-as években	9
4.3. Kazári Kossuth-gyász viselet 1920-as években.....	9
4.4. Vizslási újmenyecske főkötő viselet 1930-as évek	10
4.5. Bujáki népviselet	10
4.6. Bujáki újmenyecske nagyünnepelő viselete, 1930.....	11
4.7. Bujáki kislány ünneplő viselete, 1930.....	11
4.8. Egyéb viseletek.....	11
4.9. Hajviselet	12
4.10. Férfi viselet	13
4.11. Gyermekviselet	13
5. Kézművesség.....	14
6. Népszokások.....	16
7. Szólásmondások Palócföldről	22
8. Palóc konyha	23
9. A palóc kultúra	27

1. Tradicionális kultúra

A Geopark területén élő lakosság nem tekinthető teljes mértékben palócnak, mégis e népcsoport hagyomány- és szokásrendszere, kulturális értékrendje - több tekintetben is - meghatározó jelentőséggel bír.

Az 1600-as évek második felétől sorjáznak azok az írásos dokumentumok (számadáskönyv, jegyzőkönyv, stb..), amelyek először tesznek említést a palócokról. E népcsoport származásának kutatása, lakhelyének körvonalazása, jellegzetességeinek elemzése a 18. század végétől, a 19. század elejétől folyamatosan jelen van a tudományos szakirodalomban. A palócság létének megismertetésében, hírnevének megalapozásában elvülhetetlen érdemeket szerzett Mikszáth Kálmán egész írói munkásságával, kivált az 1881-ben megjelent novelláskötetével, amelynek *A jó palócok* címet adta.

„Nyájas olvasó, ki még nem jártál e görbe országban, képzelj magadnak háromezer hegycsúcsot, ugyanannyi völgykatlant, egy tucat sziklát, mely sűrűn be van építve mindenféle alakú házakkal... „(Az arany kisasszony)

Bár a palóckutatás mindmáig számos kérdést - így az elnevezés eredetét, a Palócföld pontos történeti, földrajzi, közigazgatási meghatározottságát is - tisztázatlanul hagyott, abban megegyeznek a vélemények, hogy a palócok lakta mintegy másfélszáz település főként az Északi-középhegység lábainál, a Cserhát, a Mátra és a Bükk hegyes-dombos vidékén (az országhatáron belül) Borsod, Heves és mindenekelőtt Nógrád megye területén található. Noha a palócság - például éppen Mikszáth révén is - sajátos lelki tulajdonságokkal, életstílussal is felruházott, gazdálkodására, életmódjára a hegyvidéki, dombhíti, kis folyó- és patak völgyi jelleg nyomja rá a bélyegét, manapság elsősorban tájnyelvi sajátosságok és néprajzi értékek (viselet, hagyomány, szokás) alapján különböztethető meg más magyar ajkú népcsoporttól.

A Medves-fennsík és a Tarna folyó vonalától keletre eső területen a népi műveltség archaikusabb vonásait őrizték meg, e vidékeken erőteljesebb volt a nemzeti kultúra kontinuitása, kisebb volt a szlovák hatás a nevekben, a hagyományrendszerben, mint az Ipoly menti, a Karancs környéki és a Felső-Zagyva medencéjében élő nyugati - azaz többé-kevésbé a nógrádi palócság soraiban.

2. Palóc nyelvjárás

Palócföldet „...a palóc nyelvjárás tartja össze...” (Dr. Balázs Géza) A palóc nyelvjárás mutatja a legszembetűnőbb sajátosságokat a magyar tájnyelvek között.

A palócság körében az a és á magánhangzók ejtésében a köznyelvi „a” a köznyelvi á-hoz közelít; a köznyelvi „á” pedig a köznyelvi a-hoz illetve az ó-hoz. Tehát az egyiket jóval nyíltabban, a másikat pedig sokkal zártabban ejti a palóc ember, mint ahogy a köznyelvet beszélő teszi. Az ajakkerekítés nélküli a-zás a középkorból örökölt hangállapot.

A palóc nyelvjárásban a változó tövű szavak e-je alanyi esetben is legtöbbször e: *tehen, szeker, vereb, keves, nehez*.

Az I hang esetében előfordul ennek kiesése-pld. vóna - vagy hasonulása az előtte álló mássalhangzóval: *talló, salló*.

Sajátos az I hang gyakori megkettőzése: *gyüllés, allig, ellem*.

Fellelhető ma is a jésítés: *gyisznó, gyinnye, Bangyi, szeretyi*.

A palóc gyakran hanyag a kiejtésben, elhagyja a szóvégi ragokat: *fáé, házho, abbó, vigyé, imádkozzá* - és a *már* szót is elspórolja: *má megint, egyé má, siessé má*.

Másik érdekes alaktani sajátosság a középső nyelvállású magánhangzók a toldalékokban: *alszonak, vonatokot, magukot, ökök, fejüköt*.

A val-, vel- rag nem hajlamos a hasonulásra: *lábval, Jánosval, sokval, késvel*.

Még napjainkban is megfigyelhető a főnévi igenév sajátosan palócos képzése: *rínyi, futnyi, alunnyi, ennyi, várnyi*.

A -t végű igék rövid múlt idejű alakját csak a palóc nyelv őrizte meg: *kikötte, kifutta, megett, megitt mindent, megsütte*. (Szabó Károly, 2000)

A palócok határon innen és túl, előszeretettel használják a kicsinyítést, becézést: *anyácska, ángyika, nyulacska, galambocska, bundácska, kalácska, falatka...*

Tájszavaikban az idegen nyelvi hatások éppúgy tetten érhetők, mint a nyelvjárási sajátosságok: *masina, platnyi, rocska, veder, kutács, hambit, sederszín, hamvas, kasznyi, sifony, dikó, trozsák, szenke, szárazajja, tollyú, gyúker, lajbi, szanda, morvány, haluska, bodak, bojnyík, ángyika, komasszony, nene...*

3. Építészet

A népi építészetben belül több táji, etnikai vonás sűrűsödik a palóc lakóházakban, amely erős rokonságot mutat a szláv régió házaival is.

Az utcára néző homlokzat háromszögbe zárt részének, az oromzatnak az anyaga és díszítésmódja éppúgy sajátos Palócföldön, mint a 19. század második harmadától elterjedt kőoszlopos tornác, vagy a tüzelőberendezésnek az a típusa, amely egy szögletes belső tüzelésű és kürtővel ellátott kemencéből, valamint kémény nélküli füstelvezető szerkezetből állt, amelyet a búbos kemence váltott fel.

A parasztházakban általában lakószoba - „ház” - , pitvar és kamra volt. Később a pitvarból az első- és hátsószobába lehetett jutni. Az első házat aztán tisztaszobává alakították. Az udvar legnagyobb és legfontosabb építménye a csűr vagy pajta. A palóc bútorok jellegzetes darabjai a lóca, kisszék, vízesszék. A rózsás, tornyos ágyak, a díszes faragott szekrények vagy ácsolt, festett ládák, a nagyfiókos, terpeszlábú asztalok ugyancsak a palóc lakásberendezés régi emlékei. A lakásokban a szentképek között gyakoriak voltak a párosával elhelyezett úgynevezett "cifratányérok".

A népi építészet palóc sajátosságai a 19. század utolsó harmadából és az 1930 közötti évekből maradtak fenn. A lakóházak utcafrontra néző homlokzata háromszögbe zárt részének, az oromzatnak az anyaga és díszítésmódja sajátos.

A deszkaoromzatos házak leginkább a Cserhát, a Karancs hegység falvaiban, a Zagyva folyó völgyében épültek. Az utcára néző falazott vagy deszkából készült oromfalra kerültek a fából kifűrészelt minták. A leggyakoribb a kehely, a kereszt, a szív, a nap és a félhold együttes ábrázolása, a csillag stilizált megjelenítése. Gyakran feltüntették a ház tulajdonosa nevének kezdőbetűit, vagy a teljes nevet, a tetőszerkezet átalakításának vagy a ház építésének időpontját. A díszítményeket ácsmesterek készítették, akik **Kozárd, Terény, Herencsény, Cserhátszentiván, Piliny** községekből származtak. A csipkeszerű faragások aztán a tornácok oszlopain is megfigyelhetők. A legszebb fennmaradt oromzatos házak **Bér,**

Felsőtold, Szanda, Herencsény, Rimóc, Vizslás, Terény, Kozárd és Piliny községekben, a legszebb faragott tornácok **Karancslapujtőn, Ságújfaluban, Vizsláson** maradtak fenn.

A 19. század első felében a palóc házak háromosztatúak voltak, az utca felé eső helyiség volt a „ház”, ezt a pitvar választotta el a lakókamrától. A „ház” központjában volt a kemence, mely előtt a tűzpad még a sütés-főzés elvégzésére szolgált. A kemence melletti padokon a család aludt. A falon tálaspolc, tálasfogas szolgált az edények elhelyezésére. Az igazi ágy és ágynemű a lakókamrában, a nők hálóhelyén volt, csakúgy, mint a ruhanemű, a szalonnás és húsos szekrény és a kenyértartó rács.

A 19. század második felében a lakóházak szerkezete átalakult, a fennmaradt lakóházak már ezt a szerkezetet őrizték meg - így **Bujákon, Terényben, Herencsényben, Ludányhalásziban**. A pitvarból konyhát választottak le, megszűnt a „ház”-ban, a kemence tűztere, azt a konyhában építették ki. A hálókamrát lakószobává alakították, s csak ezt követte a tényleges kamra és az állatok istállója. Az utcafronti szoba egyre inkább a „tisztaszoba”, a kiemelt családi események színhelye, és az eladó lány hozományának tároló helye lett. A fekhelyként szolgáló padokat felváltották a háttámlás lócák, a falakra szentképek, festett tányérok, hímezett falvédők kerültek.

A palócok az *ágyon* ágyneműt értettek, a fekvőhely a *nyoszolya* nevet viselte. A paraszti életben szerepelt még a menyasszonyágy, a vetett ágy és a hálóágy kifejezés is. A leggazdagabbaknál ezekből legalább kettő volt, a kevés földű, vagy földnélküli családoknál csak az utolsó létezett a háromból. A hálóágy szalmazsákját szalmával, a szegényeknél kukoricatörökkel töltötték meg. Ezt leterítették durva vászonlepedővel, majd félpamutos vékonyabb lepedővel, ahogy például **Cserhátszentiván, Alsótold, Felsőtold, Magyargéc** fennmaradt házaiban is látható. A lepedőre **Kazáron, a Karancs vidékén, az Ipoly völgyében** 2-3 derékaljat tettek, erre a díszített cifra lepedőt, majd ágyterítőt. A menyasszony ágyára **Nagylócon, Szécsényfalfaluban, Bujákon** akár 6-8 lepedőt is terítettek, az asszonyok ezt megszámozták, és véleményt alkottak a leány gazdagságáról és szorgalmáról. Aztán rákerült a pehellyel töltött dunna, és a libatollal töltött párnák, hímezett huzatban.

4. Népviselet, ruházat

A palócok asszonyai maguk készítették a ruházatukat, a női és férfi inget, a felső gatyát, kötényt, kendőt, és a háztartáshoz szükséges abroszt, lepedőt, ágyhuzatot, zsákat. Elsősorban a kender feldolgozása jellemző a Geopark községeiben. A háztartásban használt vásznak, a belőlük készített párna- és dunnahuzatok, törülközők a palóc asszonyok munkái, melyek leginkább az **Ipoly menti, a Karancs vidéki és a Zagyva völgyi településeken** maradtak fenn.

A 19. század második felében az iparosítás (kőbányák, szénbányák nyitása, vasútépítés, ipari üzemek letelepedése) jelentősen befolyásolta a Geopark területén lévő települések lakóinak életkörülményeit. Az ipartelepek vonzásába került falvakból a férfiak a paraszti munka helyett a bányászkodást, az ipari munkát választották, illetve a paraszti gazdálkodás egyes elemeit is tovább vitték (pl. a summáskodás). A hagyományos ruhaviseletek változtak, a polgárosodás jelei mutatkoztak a felhasznált textíliákban, megjelent a gyolcs, a posztó, a kasmír, a selyem, a cipő viseletben a bocskor, majd a csizma helyett. A helyi varrónők szinte minden településen hatottak a viselet formálásában. A falvakat vándorkereskedők járták, akik elhozták a divatos kiegészítőket, a kendőket, pántlikákat, gyöngyöket. A kékfestőműhelyek elterjedése hatott a viseletekre, a hagyományos alapszín, a fehér a női viseletekben ugyan megmaradt, de az 1890-es években a kékfestő gyorsan terjedt. A női szoknya, a váll- és fejkendők, a kötények anyaga, sőt még a 6-8 alsószoknya is kékfestő, fekete volt. A fehér megmaradt, különösen terjedt a fehér gyolcs, a batisz főkötő lyukhímzéssel. A nők viseletében a felkontyolt haját alsófőkötő fedte, a még nem szült menyecske erre „kisféketőt”, misére pedig „nagyféketőt” helyezett. Télen vidraprémes, a gazdagabbak rókaprémes mentét, a szegényebbek ködmönt csináltattak a szűcsnél. Később elterjedt a vattás kabát, a vizitke, a bársony és plüss kabát. A női viseletek jellemzője, hogy a nők a teljes ruhatárat csak új asszony korban viselték, aztán fokozatosan a legszínesebb, legünnepélyesebb darabokat, egyre kevesebb alsószoknyát viseltek. Ahogy idősödtek, egyre sötétebb lett a női viselet és idős korban pedig már fekete a női ruha színe.

A Geopark területén lévő településeken is megmutatkoznak a palócság viseletcsoportjainak különbözőségei, melyeket a kutatók elsősorban az egyházi szervezeti egységekkel, több egyházmegye találkozási pontjaival magyaráznak. Például a rozsnyói püspökséghez tartozó karancsaljai falvak és a medvesaljai falvak asszonyai egyformán viselték a slingelt, farkas főkötőket, a legtovább itt maradt fenn a főkötőkön az aranycsipke. Talán azzal is magyarázható mindez, hogy a templomi misén találkoztak, így ellesték egymástól a divatot, majd alakították azt. A szlovák telepések letelepedése szintén hatott a viseletekre.

A viseletben, a szokásokban, a táncok tekintetében érvényesülnek a palócságon belül is különbségek, attól függően, hogy a Medves-fennsíktól keletre, nyugatra vagy középütt helyezkednek el a népesség egyes csoportjai. A Medves-fennsíktól keletre a népi műveltség archaikusabb elemei is fennmaradtak. A Geopark Ipolymenti, Karancs környéki és a Felső-Zagyva –medence palócsága ezeket az archaikus elemeket nem őrizte meg. Egy régi palóc mondás tartja: *“Amikor Kolumbusz felfedezte Amerikát, a Rimóciak már visszafelé jöttek (útba is igazították)! ”*

A palócság kulturális ismertetőjegyei között előkelő helyen szokás említeni a népviseletet, amely azonban már csak rendkívüli esetben kerül elő a ládafiából, illetve a hagyományőrző csoportok pompáznak bennük a különböző szereplések alkalmával.

A Palócföldön belül számos viseleti csoport (pl. **bujáki, hollókői, kazári, őrhalmi, rimóci**) alakult ki - a nők hajviselete, főkötők színe, díszítése, szoknyájuk száma, hossza, az ingvállak hímzése, a kötény formája, a pruszlik (ujjas kabátféle), a mell és fejkendő anyaga megkötésének módja, a férfiak kalapja, ingük hímzése, a rojtos aljú gatyá hossza, szélessége stb. alapján. Az öltözet falvanként és csoportonként kifejezte viselőjének korát, vagyoni állapotát, de az alkalomra is utalhatott. Jellegzetes volt az új menyecskék főkötője. A szőtteshímek leginkább kötényeket, tarisznyákat és törülközőket díszítették. A feketével, illetve a fehérrel varrott lyukhímzést a kék-piros, majd a több színű követte.

A népviseleteket vizsgálva a Geopark területéhez tartozó mátraaljai községekben **Kazáron, Mátraszelén, Vizsláson** a női viselet kezdetben régies, bársony leánypárta és vászonkötény alatt derékban feltűzött szoknya. A ma élő viselet feltűnő eleme a színpompás fejviselet, az aranycsipkés „fékető” (főkötő), amely a 20. században alakult ki. A szoknya fél lábszárig érő, ráncolt vagy szélesen rakott. A férfiak zsinóros posztóruhát, majd kordbársony ruhát viseltek

A Nógrád megyei parasztok többsége katolikus volt. Az egyházi hivatali szervezet újraépítésekor a megye területén négy egyházmegye osztozott, a keleti rész az egri püspökséghez került, így Kazár is. A középkori, aprófalvas településrendszerű megyében kezdték újjáépíteni a lerombolt templomokat. Kazáron is épült ekkor templom, e közös anyatemplomba járt misére Vizslás és Mátraszele lakossága is.

A közös templomba járás, egy összeszokott, egymáshoz hasonló öltözködési szokást alakított ki. **Vizslás, Mátraszele és Kazár** lányai, asszonyai azonosnak mondható ruhákat viseltek, egyféle rend alapján öltözködtek, így a viseletcsoportok között „**kazári ruha**”-ként szokták megnevezni.

E tájon maradt meg legtovább a főkötőkön az aranycsipke, és a régies, „nemeses” öltözködés jellegzetességeit is leginkább itt, a mátraaljai falvak öltözködési szokásaiban fedezhetjük fel. A nemesi öltözködést idézi a mente, ami a nagyünnepi, esküvői öltözet kiegészítője. Fennmaradt a régies, szoknyával egybevarrt díszítetlen lajbi, amit a vállkendő eltakart, így valójában a fűző szerepét töltötte be. Rizskeményítővel papírszerűre keményített, slingelt aljú alsószoknyából 5-8 darab is került a felső, mellénnyel egybevarrt „**lajbitos szoknya**” alá. A felsőszoknyák a legkülönbözőbb anyagokból készült, rakott szoknyák, az ideálnak megfelelő harang alakot alakítottak. A kötény két oldalán látni hagyták

a színes, legfelső alsószoknyát. A szoknya előtt viselték a keskeny **gangát** vagy később a szoknyát szinte teljesen elfedő kötényt. Ezeket elsősorban fehér lyukhímzéssel díszítették, de 1930 körül a Gyöngyösbokréta találkozókön megismerték a tömött, színes varrást, amit kötényeik hímzésein le is utánoztak. Legnagyobb ünnepeiken fekete, klott anyagból készült ötszeles gangát öltöttek. Itteni specialitás a túll anyagból készült úgynevezett „sejtes” ruha.

A magyar fejviseletek között talán a legösszetettebb a **kazári főkötő**. Hajukat fültől fülig kettéválasztották, az előhaját a fejtetőn még kétféle osztották, és két oldalt hátra, a fültre fésülték, **dupétba** rakták, hátul együtt **brekocsba** összefonták. A vászoncsíkokkal megvastagított hajfonatot az asszonyok kontyvasra csavarták, majd alsó főkötővel, gyolcskendővel támasztékként befedték. A **rakat** az egymás fölé helyezett, díszes homlokpántok sora. A rakatot felülről újabb főkötővel fogták le, és erre rögzítették a különféle módon díszített pártaszerű abroncsot és a bokorját, továbbá a nagyfőkötőkhöz még a szoknya aljáig érő szalagot, a nyújtóját.

A főkötőket a pártarész díszítményei alapján nevezték el, így volt aranycipke, ezüst - azaz üstcsipke, nagyrózsás és brosztús. Egyszerűbb változataik a kisarany és kisüst főkötők. Az asszonyokhoz illő változatnál az alsó főkötőre erősen keményített, előre megkötött fehér kendőt tűztek, ami megformálta a rákötött kendő alakját.

A kazári férfiak a XIX. század végén már csak aratáshoz vették fel a korábban általánosan viselt vászon gatyát. A gatyát először a falun kívül munkát vállalók hagyták el, majd aztán azok, akik a környék bányáiban kaptak munkát. A korábban viselt, zsinóros posztóruhát ekkortáiban cserélték szövetre vagy kordbársonyra. A faluban maradó parasztmunkát végző férfiak megmaradtak a sötétkék posztóból varratott öltözetnél. Az öltöny darabjait gazdag zsinórozás és sok halcsont gomb díszítette. A kabát gallérját fekete bárány prémme borították, a hozzá tartozó vitézkötéses nadrág combrészt szív alakban zsinórozták, és szintén halcsont gombokkal kigombozták.

A nagyméretű iparosodás következtében a két világháború között kezdtek elhagyni a paraszti ruhát, az 1920-as években a módosabb legények már készen vett „mesteremberes” ruhát kezdtek hordani.

4.1. Kazári legény nagyünnepelő viselete 1930-as években

Fején posztókalap. Vászonzón, a mellrészén merkeléssel díszített ingje felett fekete posztóból készült, zsinórozással és díszgombokkal gazdagon díszített lajbi. Száranként négy szél vászonból készült rojtos szélű, széles ráncokba rakott bőgatyát visel. Lábán kemény szárú bőrcsizma.

4.2. Kazári ünnepelő viselet 1923-as években

Fekete kasmír anyagból készült, farkastoldással kiegészített, színes tökmag- és ragyogórátékkal díszített vizitke. A vizitke ujján és farokrészen tüdőszínű szőrrel szegett. Fekete kasmír anyagból készült, mély ráncokba szedett, az alján színes pántlikával és gyári csipkével díszített mellyes szoknya.

4.3. Kazári Kossuth-gyász viselet 1920-as években

Haja hátravezetve, semerítve. Fején alsó vasalt kendőre erősített, olajos kendőből készített kikötött kendő. Bő gyolcs ingválla felett fekete rojtos kasmírkendő. Mellyes szoknyája bő ráncokba rakott karton. A szoknya előtt fekete klott anyagból készült hímezett ganga. Lábán fekete bőrcsizma.

4.4. Vizslási újmenyecske főkötő viselet 1930-as évek

Haja kettéválasztva és a fül felett semerítve hátravezetve. Fején rakatból álló, tetején ezüstcsipkével díszített kisüst újmenyecske főkötő.

4.5. Bujáki népviselet

A női viseletben sajátos a Cserhátalja községei közül **Buják**. Az új asszonyok lakodalomban, mulatságra főkötőjüket fodrosra húzott fekete vagy kék selyempánttal, a kakatúrral és csésze formájúra alakított, gyöngyökkel bélelt piros selyemszalaggal, a bukorral díszítették. A nők a rövid 15–20 alsószoknyát is takaró kasmír szoknyák elé széles fekete selyem kecelét kötötték, amelyet apróra beraktak. Ingükre fehér, lyukas hímzéses, erősen keményített vállkendőt borítottak, nyakukat több soros fehér gyöngyfűzér fedte. A csizmát korán elhagyták, félcipőbe bújtatott lábukat viszont több egymásra húzott fejetlen harisnyaszárral csizmaformájúra vastagították.

A posztóruhát viselő férfiak már a két világháború között, a nők csak másfél évtizede vetették le a bujáki viseletet. – *Irod. Fél Edit: Népviselet (Bp., 1962).*

Szatén és kasmír anyagból, gazdagon hímézve készültek a **bujáki főkötők**.

4.6. *Bujáki újmenyecske nagyünnepelő viselete, 1930*

Fején újmenyecske "fékető", elején kakatúrral kiemelve, a tetején színes gyöngyökből készített bukor. Színes selyem, ráncolt zabka, tarka pántlikával, színes szalagokkal díszített harasztos szoknya, rajta befűzős kötény.

4.7. *Bujáki kislány ünneplő viselete, 1930*

Haja hátravezetve, copfba fogva, szalaggal díszítve. Fehér alapon apró virágos, szalagokkal díszített és ráncolt zabka, és piros kasmír anyagból készült, tarka pántlikával, színes szalagokkal díszített harasztos szoknya. A szoknya előtt befűzős, slingolt gyolcskötény.

4.8. *Egyéb viseletek*

A Geopark településein a palóc női viseletek közül kiemelendő még a **Nagylóc, Hollókő, Nógrádsipek, Varsány, Rimóc viseletcsoport**, e községekben jeles alkalmakkor, vasárnapi ünnepi misén ma is hordják a nők. Jellemzőjük a pendel (alsószoknya vászonból), az ingváll, a tarka, cifra anyagokból varrt szegett szoknya, a kötény (kecele) a nyakbavaló

kendő és a piros rámás csizma. Itt viseltek régies, díszítés nélküli alsófőkötőt, a tutrit. A fiatal leányok 18-20 soros gyöngysort, gyöngykaláris vettek fel ünnepi alkalmakkor.

Hollókő, Rimóc, Varsány, Sipek és Nagylóc öltözködése a falvak közös uradalomhoz és anyateplomhoz tartozásából szükségképpen adódó házassági kapcsolatai révén a 20. sz. elejére szinte azonossá hangolódott.

A férfiak vászon testi ruhájukon csak az I. világháborútól viselték általánosan a fekete posztó pislés nadrágot, pakfongombos „pitykés” lajbit, amely alól kilátszott az ingmell gazdag hímzése. Öltözetüket korábban vászon kötény, szakácska egészítette ki. A legidősebb generáció az 1930-as évekig felöltötte a vörössel szegett csuhát, a szűrt.

Az asszonyok kontyvasra tekert kontyát gyöngyös fékető, és az ezt láttatni hagyó, elől hegyesre, „szarvasra” kikötött menyecskekendő fedte. Ingvállukhoz, a pendelyen 2–12 alsószoknyát is viseltek, amelyek a tarka szoknyával, a lajbival, nyakbavaló kendővel és a köténnyel. Az asszonyok báránybőrös cucaja vagy bungyikája mellett híres volt a lányok piros tulipános csizmája. *Irod. Palotay Gertrúd: Egy nógrádmegyei palócfalu ruházata (Népr. Ért., 1930); Dajaszászné Dietz Vilma–Manga János: Nógrád megyei szabadrajzú hímzések (Magy. Népművészet, 1954).*

4.9. Hajviselet

Hollókőn a lányok hajviselete a „kákó” volt. Vasárnaponként anyjuk fonta be hajukat. A kislányoknak a két oldalsó tincset három ágban szorosra, majd a hátsó hajjal együtt ismét három ágba fonták. Ez a „tyúkos”. A nagylányok haját megfésülték, s a két elülső hajrészt fejre lapuló darabját egy lekötővel elkülönítették, a két lelógó részét kívülről befelé erősen sodorták, míg a két sodrott tincs hátul össze nem ért, ami a kézben a „lapát”. A két sodrott tincset keskeny szalagba csavarták, majd összekötötték. A hátsó, befonatlan hajjal együtt csevergetővel (szalag) áttekerték és összekötötték. Az egészet három részre osztották, s hosszú, keskeny rongydarabba csavarták. Az így befont fonat csípőig ért. Köznapon így, a rongyba fonva viselték a hajukat előreötött fejkendővel. Ünnepkor virágokkal átszótt, széles pántlyikába fogták a rongyba csavart ágakat, alul a végeket visszahajtották három hurokba, azt összekötötték, és ez lett a bukor. Ha a befonás elkészült, levették a gyolcsfőkötőt. Ez az

ún. vrekocs, amelyet már a XIX. századi irodalom is említ, és így fésülködtek az 1940-50-es évekig. Az asszonyok kontyba tekerték a hajukat. Erre került a főkötő, amelynek gazdag változatai ismertek, csipkével, szalaggal, gyönggyel, hímzéssel díszítve.

Rimócon, Hollókőn, Lócon, Sipeken, Varsányban ugyanúgy elválasztották a hajukat, mint a lányokét, rongy és pántlika nélkül két háromágú fonatba befonták és szatyínggal (madzag) rákötötték a haj végére a kontyvasat. Erre került a csipkével, szalaggal, gyönggyel, hímzéssel gazdagon díszített főkötő, melynek egy változata Gyöngyöspatáról ismert.

4.10. Férfi viselet

Hollókőn 1949-ben még alig találtunk olyan férfit, aki városi ruhát viselt. A legények pántlikát kötöttek kerek, beütött tetejű kalapjuk köré. A nadrág zsinórozása: a fiataloknál piros, a középkorúaknál zöld, az öregeknél pedig fekete. A nadrág és a mellény zsebeit, a mellény elejét piros, zöld, fekete posztóból való csipkézéssel díszítették. A legények lajbijának magas, kerek gallérja volt, régen acélgombokkal zárult. A háború után áttértek a fekete, alulfüles, majd a cseresznyegombok használatára. A mellényekre is a kihajtós gallér került. A legények és a fiatal házasemberek vászon ünneplő ingének elejét aprólékos fehér és piros laposhímzéssel varrták ki háromszorosan. Az első gyermek megszületése után a férfi már csak egysoros cifrát hordhatott, negyvenen túl pedig már nem viselt kivarrt elejű inget.

4.11. Gyermekviselet

Az 1950-es évekig a gyermekek öltözete 6-12 éves korukig eltért a felnőttek viseletétől. A fiúk mellezős szoknyát, - ún. zubonyt vagy obonyt – viseltek kékfestőből, vagy később klottból. A lányoké élénk színű kasmíryanagokból készült. A kislányok 3-4 éves korukig, a kislányok mindaddig gyöngyös sipkát hordtak ünnepen, amíg csak be nem lehetett szépen fonni a hajukat. Amint a kislányok már elindultak, egy-egy gyolcs alsószoknyát adtak rájuk, és tanították őket a sokszoknya viseletére. A nagyobb lányok már bevarrott ujjú, vállas inget viseltek hozzá.

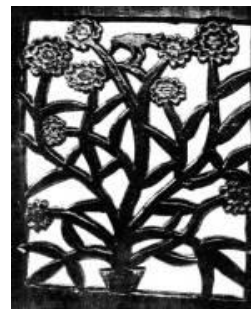

5. Kézművesség

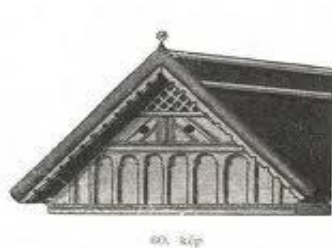
A hagyományos kézművesség formái elsősorban a népi öltözethez kapcsolódó **csizmadia** mesterség, amely **Herencsényben, Bujákon, Varsányban**, a szűcs mesterség **Karancskesziben** maradt fenn a leghosszabb ideig. A palóc kézművesség egyik ékessége, a **fafaragás** pedig az állattartás, a pásztorkodás kísérő elemeként fejlődött ki.

A 20. század fordulóján az állattartás legjelentősebb ága a juhtenyésztés volt. A juhászoknak volt idejük fafaragásokat készíteni. Faragtak kampót napi használatra, de volt ünneplős kampójuk, botjuk is. Hasogattak vékony fácskákat, mert fáklyaként világításra tudták használni. Készítettek domború faragású botot, fokost, ivóbegréket, gyufatartókat, só- és paprikatartókat, kiskocsikat, „járókát”, gyermekjátékokat – pikét, pilincket, ütőfát, vasas fakarikát, „mancsol”... (**Litke, Etes, Karancsság, Sóshartyán**)

A Karancs vidékén terjedt el az **áttört faragás**, amely elsősorban bútorok, székek, lócák, tálasfogasok, bölcsők díszítésében jelent meg (**Piliny, Karancskeszi, Litke**)

A fafaragás emlékei a népi építészetben is fennmaradtak. A lakóházak utcafrontra néző oromzatnak az anyaga és díszítésmódja sajátos. A csipkeszerű faragások nemcsak a házak homlokzatán, de a tornácok oszlopain is megfigyelhetők **Béren, Felsőtoldon, Szandán, Herencsényben, Rimócon, Vizsláson, Terényben**. stb.

Erdei foglalkozás volt régebben a **hamu- és salétromfőzés, a mészégetés**.

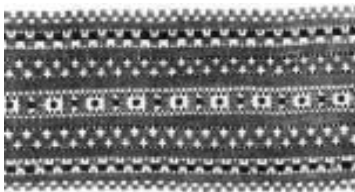
A legsajátosabb munkafolyamat a **kenderfeldolgozás** volt. A palóc falvak határában szinte mindenütt kijelölt hely volt a kenderföld, ahol elsősorban az asszonyok foglalatoskodtak. A viseletek jelentős részét, valamint az ágyneműt, a terítőt, a törölközőt, a tarisznyát és a hamvast, zsákokat is kenderből szőtték, varrták. Ezt részben gazdasági okok

miatt tartották szükségszerűnek - nem volt ugyanis pénzük drága holmik vásárlására -, de a díszítő szándék gyakorlása, az önkifejezés egyik lehetséges, motiváló eszközének is ez tartották.

Az asszonyok keze munkáját dicsérték a **palóc szőttesek**. Elterjedési területe Nógrád és Heves megye északi része. Kiemelkedő csoportjaik a halottas párnák, lepedővégek, búcsútarisznyák és kötények. Ezek pamut- és kenderszálból elegendően vagy tiszta pamutból szőtt **parasztszőttesek**. Piros, piros-kék pamutfonallal mintázták őket. A **pamutvászon kötények** és **búcsútarisznyák** piros, piros-kék díszítése sokszor az egész tárgyat elborítja, egymás fölé helyezett csíkokból áll, ezekben az egyszerű mértánias elemek mellett a stilizált virágelemek sorai is megjelennek. Szokás a vászonkötények aljába viselőjük nevét is beleszőni vagy belevarni. A Néprajzi Múzeum gyűjteményében egy hollókői kötény piros felirata szinte örömmel adja tudtul, hogy viselője „Horvát Mihály 18 éves”, vagyis elérte a legénykort, amikor megkaphatja a legényt megillető öltözetdarabokat, így a díszes vászonkötényt is.

Ünneplő kötény részlete (Rimóc, 20. sz. eleje)

Párnavég részlete (Órhalom, 20. sz. eleje)

6. Népszokások

A népszokások legtöbbje ma már nem a mindennapi élet része, csak szórványban, bizonyos elemeiben található meg a Geopark községeiben is. Egy részük folklorizálódik, hagyományápoló személyek, közösségek, intézmények, öntevékeny művészeti csoportok őrzik meg és elevenítik fel. Az egyre gyarapodó Falunapok, Fesztiválok, Múzeumok éjszakája, Jeles napok szerencsére egyre érdekesebb programok keretében elevenítik fel a régmúlt palóc hagyományokat, szokásokat.

A **palóc névadás** társadalmi beágyazottságú. A gyermek születését megelőzően a család megegyezett a névadás mikéntjében. A szabályok elég szűk mozgásteret adtak, nagycsaládban az anyós szava, kisebb családban az anya döntött. Az elsőszülött fiúgyermek legtöbbször apja, vagy apai nagyapja nevét kapta. Ezzel a folytonosságot és a tiszteletet kívánták biztosítani az ősöknek.

A leánygyermek névadása nem volt ilyen kötött. Bár az Ipoly-völgyében az apai nagymama neve volt az irányadó. Kettes, hármas névadás nem jellemző a palócok körében. A hagyományos neveket csak a 60-as évektől váltják fel a divatosabb nevek.

A fonáshoz szerveződtek az úgynevezett **fonóházak**, amelyek még a XX. század harmincas, negyvenes éveiben is több palóc településen jelen voltak. A hosszú téli estéken a fonóban zajlott a fiatalság szórakozása. Lehetett itt énekelni, táncolni, hiszen a fonóban a legények is megjelentek.

Az 1960-as évekig fennálltak a **falusi bálók**, a társas szórakozás alkalmi, amelyen muzsikálni, dalolni, táncolni lehetett. Igen elterjedtek az énekkel kísért női körtáncok, a karikázók például virágvasárnap, a tél búcsúztatásakor, vagy lakodalmakban, a mennyasszony búcsúztatásakor.

A **férfi ugrós táncok** a pásztor hagyományokból adódnak. A legelterjedtebb táncot szolgáló zene a verbunkos, amely lassú csárdásként is értelmezhető, és a csárdás. A lakodalmak legjellegzetesebb kísérő zenéje a dudások játéka, amelyhez tréfás, nemegyszer a pikánsabb humorú dalok is kapcsolódnak. A fonó, a farsang és a szüreti mulatságok zenés kísérete ugyancsak jellemző a Geopark településein.

A palóc falvakban sokáig élt - és töredékeiben ma is él - a népi vallásosságnak azon formája, amelyben keveredik egymással az egyházak tanítása a hiedelemvilág misztikus jelenségeivel, a nép utánzó, játékos ösztönével. Így alakultak ki a naptári év egy-egy napjához, a különböző **ünnepekhez, jeles napokhoz kapcsolódó tradíciók**.

Az őszi ünnepekörből **Szent Mihály napja, Szent Vendel napja, Szent Dömötör napja** és **Márton napja** kapcsolódik leginkább e települések életében az egykori pásztorokodáshoz, állattartáshoz, szőlőtermesztéshez és szüreti hagyományokhoz.

A téli ünnepekör kezdete a **Luca napja, a luca szék- készítés (Kazár, Mátraszőlős)**. Ez a nap sok-sok helyen a gonosz, ártó szellemek elűzésére kínált alkalmat. Luca napján többféle asszonyi munkát (fonás, mosás, fosztás, kenyérsütés) tilos volt végezni. Luca napja a szerelmi jóslások időpontja is. Az Ipoly menti falvakban ekkor szoktak a leányok ólmot önteni, hogy megtudják, milyen mesterségű lesz a párjuk.

Egyes falvakban - **Kazár, Rimóc, Mátraszőlős, Nőtincs** - ekkor kezdték el készíteni a lucaszéket, hogy a karácsonyi misén azon ülve meglássák a boszorkányokat. A lucaszéket kilenc vagy tizenháromféle fából faragták.

Régi népi gyermekjáték a lucázás. A **lucázó gyerekek** a palóc falvakban is házról házra jártak, kotyolásuk, mondókájuk, jókívánásaik után lehevertek a földre, s a gazdaasszonytól diót, almát, aszalt gyümölcsöt, pénzt kaptak.

Ugyancsak az advent körüli jellegzetes szokás az **ostyahordás**, melyet a pap, később a tanító vitt a gyerekekkel. Az ostya sütővasa két vaskorongból vagy két téglalapból állt, hosszú nyéllel. A korongok és téglalapok belsejét sajátos mintákkal (vésett, pontozóvassal rajzolt minták) fedték. A legjellegzetesebb minták a vallásos díszítmények (szív, kereszt, címer, virágok, nap, hold). Az ostyasütővel készített ostya tésztája tojásból, lisztből, tejből, cukorból készült, s az áttüzesített korongok, téglalapok között sütötték (**Mátraszele, Mátraverebély**).

Pilinyben a meleg tésztát összesodorták. Hívták malomkalácsnak, molnárcalácsnak, **lucakalácsnak**. Fogyasztása kultikus ételként karácsony estéjén történt.

Karácsonyhoz közeledve a **betlehemes**, dramatizált játékok terjedtek el. A játék résztvevői gyermekek, legények, férfiak, akik ministránsingben, fejükön süveggel, kezükben csörgő bottal jártak házról házra (**Ipolytarnóc**). A betlehemezők házilag készített jászol vagy templom alakú betlehemet vittek magukkal, melyet gyertyával, agyag vagy porcelán szobrocskákkal díszítettek.

Ecsegről, a 17. századból származik a betlehemes játék első magyar nyelvű emléke. Számos hagyományörző csoport (például a rimóci) élte tovább a Palócföldön oly sajátos szép szokást.

Különösen Órhalomra volt jellemző a **pásztorok karácsonyi vesszőhordása**, amellyel az állatok szaporodását vélték elősegíteni.

A téli napforduló ünnepén az élet megújulását jelképezte a **karácsonyi termőág, zöld ág**, amely mai közismert formájában – karácsonyfa – a 19. század végétől terjedt el. **Kishartyánban** a legszegényebb családok borókaágot díszítettek fel almával, dióval. A **karácsonyi asztalt** abrosszal terítették le, nagy kalácsot, terménymagvakat tettek rá.

Az ünnepi asztalra több helyütt szénát, szalmát tettek, hogy ott szülessen újra a kis Jézus. Ilyenkor a család halottait is odavárták. A terített abrossz morzsáit a földeken szórták szét, hogy jó legyen a termés. A karácsonyfára aggatott gyümölcs ugyancsak a következő

évi gazdag termés ígérte. Manapság a feldíszített útszéli keresztet, a sírokon megjelent földi javakkal teleaggatott karácsonyfák ugyanezen gondolatot éltetik tovább.

A palócok fontosnak tartották, hogy **újévkor** - amelyet kiskarácsonynak neveztek - az első látogató férfi legyen. Ilyenkor nem ettek szárnyast, mert elkaparja a szerencsét. Szívesen fogyasztottak viszont lencsét, babot, hogy pénzben ne legyen hiány az új esztendőben. E szokásokat napjainkban is sok családban betartják.

Néhány évtizeddel ezelőtt még minden palóc ház első szobájának a falán ott lógott a február 2-án megszentelt gyertyapár. Elterjedt nézet volt, hogyha **gyertyaszentelőkor** az oltárnál rásüt a nap a papra, még 40 napig hideg lesz. De ismerték és alkalmazták a medve árnyékával kapcsolatos jóslást is.

A karácsonyt követően **Vízkereszt napján** vagy Háromkirályok napján zárták a karácsonyi ünnepkört. A katolikusoknál a pap megszentelte a házakat. **Egyházasgergén** a tiszta szobában kis oltárt állítottak égő gyertyákkal. A nagy becsben tartott gyertyákat gyertyaszentelőkor vitték a templomba **Ipolytarnócon is**, majd a tiszta szobában ézengéskor, vagy halálesetkor meggyújtották.

A **farsang** ekkor vette kezdetét. Lakodalmak, disznótorok zajlottak, a fonókban a fiatalok ismerkedtek, báloztak, szerelmek, barátságok születtek. Farsangkor nem hiányozhatott az asztalról a még ma is ismert és közkedvelt pampuska (fánk), a herőce (forgácsfánk) és a mákos mézes ferentő, frentő (guba) sem.

A **karancsaljai falvakban** divat volt a **lányok vasárnapja**. **Salgótarján** környékén a fehérnép mulatsága volt az "**ördöglagzi**". **Mátraalmáson** még 1968-ban is maskarába öltözött asszonyok járták be a falut, s este férfi nélküli "macskabált" tartottak.

Hamvazószerdával megkezdődött a nagybőjti időszak. **Virágvasárnap** történt a **kiszehajtás**, amikor is a leányok a helyi viseletnek megfelelően menyecskeruhába öltöztettek egy szalmabábút, a kiszét. Majd énekelve végig vonultak a falun, s avagy a folyóba vetették, vagy tűzbe dobták. Így akarták távol tartani a betegséget.

A keleti palóc falvakban, Bárnán, Cereden, Zabaron a serdülő lányok a húsvéti nagybőjt kezdetét jelentő hamvazószerdán készítették a **mátkatálát**, amelyet valamelyik társuknak küldtek el. A Karancs vidékén is szokás volt a mátkatál, amelyet szerelmi ajándékként szolgált, bár leányok is küldhettek ilyet egymásnak, barátságukat kifejezve (tartalma tojás, tésztából sültt galamb, kis korsó, benne pálinka).

A **virágvasárnap** a **barkaszentelésről** volt híres. **Varsányban** például azt tartották, hogy a háznál annyi liba lesz, ahány szem van a barkán. Füleken a szentelt barkát gonoszúzőnek, betegséggógyítónak tartják. Ehhez a naphoz kapcsolódik a hajnali fürdés szokása is, ilyenkor az asszonyok a patakban mártóztak meg.

Virágvasárnaphoz kötődött jellegzetes palóc szokás a **kiszehordás**, a villőzés is. Egy szalmabábút kivetettek a szomszéd község határára, hogy saját falujukat ne érje baj, kerülje el a betegség az évben.

A kutatók feljegyezték, hogy a húsvét előtti nagyhéten a "*a palóc kisöpri, kimeszeli, kitapasztja, rendbe hozza házát, megnyírogatja a lovát, kipucolja a szerszámaikat és tisztogat mindenütt*".

A **húsvéti** feltámadási körmenetet követően a leányok koszorút fontak és feldíszítették a templomot. A legények feladata volt a zöld növényi díszek begyűjtése.

Litkén, Mihálygergén a kifújtt tojáshéjakat cénára fűzték, és azzal a templom falát, vagy egy közeli fát díszítettek fel.

A húsvét hétfői **locsolkodás, öntözködés** (vízzel, kölnivel, parfümmel) szokás a városokban is elterjedt, és máig tartja magát, csakúgy, mint az ország más részein.

Húsvét hétfőjén reggel a legények, fiúgyermekek öntözni jártak, amiért cifra tojást kaptak, amely a néphitben a termékenység, az újra feltámadó élet szimbóluma. **Hollókőn** ma is élő hagyomány lányok a vízzel locsolása.

A legelterjedtebb tojásdíszítési mód a viaszlevonatos technika. Ennek lényege, hogy a nyers vagy főtt tojásra egy fémcsövecskével „pipka” vitték fel a forró méhviaszt vagy a gyertya anyagát. Ezután hagymahéjból majd bolti festékből készített folyadékba helyezték el a tojásokat. A megszilárdult viasz helye világos maradt, s ez adta a minta szépségét.

A **májfa, májusfa állítása** május elsején, május első vasárnapján, illetve az Ipoly mentén pünkösd vasárnapján történt. A legények éjszaka az erdőben 6-10 méter magas sudár, egyenes derekú fát döntöttek ki, felső részén meghagyták az ágakat, leveleket s a szeretett leány udvarában, a kapu előtt leásták, rögzítették. Ágait színes szalagokkal, kendővel, egy-két üveg borral, pálinkával díszítették. Körülbelül egy hónapig díszítette a lányos házat, majd dallal, tánccal bontották le.

Az utóbbi évtizedekben már virágkosarat is küldenek a lányoknak. A Karancs alján az ilyenkor divatos virág a hortenzia volt.

A **pünkösdlés** szokása ritka volt a Geopark településein. A 8-10 éves leánygyermek választotta maguk közül pünkösdi királynőt. A Mátra egyes vidékein és az Ipoly mentén volt jellemző a lányok pünkösdi "királynéjárása" menyasszonnyal az élükön. Bár az **Úrnapja** kifejezetten egyházi ünnep, palóc vidékeken jellemző volt, hogy az ünnepi sátorfüvet a betegségek ellen használták fel, zöld gallyat pedig a veteményes ágyba szúrtak a jobb termés érdekében.

A nyári ünnepekörből a **Szent Iván-éj** a legelterjedtebb. Június 24-én este tüzet gyújtottak, a lányok ünneplőbe öltöztek s körbetáncolták a fiúk által rakott tüzet. **Mihálygergén** a legények szalmabábot készítettek, melyet meggyújtottak, és énekelve átugrották a tüzet. A nyári ünnepekör a nyár legnagyobb munkájához, a kenyérgabona betakarításához kapcsolódó szokása az **aratókoszorú készítése**. **Mindig az** utolsó, legszebb kalászból készítették. A koszorú formája, díszítése az egyes vidékektől, falvaktól, arató csoportoktól függően igen változatos volt, elkészülte után átadták a földbirtokosnak, intézőnek. **Rimócon** színes papírokkal, cifra rongyokkal, csüngőkkel díszítették. Otthonra egyszerűbbet fontak és feltették a pitvar (előszoba) gerendájára. A benne lévő magok bűvös ereje a következő évi sikeres termést biztosította.

Miután a Geopark területén lévő településeken az 1880-as évekig jelentős szőlőtermesztés is folyt, a **szürethez** szintén kapcsolódtak szokások. Szőlőből koszorút készítettek, majd vidám felvonulást szerveztek maszkos alakok, maskarások részvételével.

A nyári és az őszi ünnepekörből még néhány ősi pásztorünnepi és a mindenszenteki, halottak napi szokásokat jegyezték fel.

Rendkívül gazdag a palócok körében az élet jeles eseményeivel (születés, lakodalom, temetkezés) összefüggő szokásrendszer. Különösen érdekesek a párválasztás, és az esküvő ceremóniái.

A fiatalok egymás iránti rokonszenvüket, szerelmüket már korábban ajándékkal fejezték ki. A legények a vásárból majd a városból csemegéket, csecsebecsüket vittek a leányoknak. A lányok általában „**kendőt varrtak**”. Ez egy kisebb golyos kendő volt, melynek mintája utalt a megajándékozott legényre. Eljegyzéskor a két család fiataljai legtöbbször piros színű kendőt cseréltek, melyet a legény viselt is.

A lakodalmat megelőző nap nagy eseménye volt a **menyasszony ágának vitele** a vőlegény otthonába. A falu előtt végighordott, majd a vőlegényes háznál nagy gonddal felvetett ágyneműt a leány vagyoni helyzetéről, társadalmi helyzetéről szólt (**Kazár**). Bujákon a lakodalom reggelén elvitték a menyasszony jegyajándékát, a vőlegényinget a fiús házhoz, s itt adták át a vőlegénybokrétát is (**Buják**). A vőfély botját vagy fokosát **Bujákon** piros kasmírkendő, alma és rozsmaring díszítette.

A menyasszony ékessége a **koszorú** volt, melyet csak a lakodalom napján viselt. Kezdetben rozsmaring díszítette, majd elterjedt a művirág, a gyári dísz (**Vanyarc**). A lakodalom ünnepélyes formasága volt e koszorú levétele, a menyasszony **felkontyolása**. Ezt követően az új asszony fedetlen fővel nem mutatkozhatott.

A sokféle palóc esküvői hagyomány - lakodalmi menet, polgári és egyházi szertartás, a menyasszony kikérése, búcsúztatás és fogadása, a vacsora, mint a lakodalom fő étkezése, az ételhordás, a hérés: a menyasszony násznépének látogatása a vőlegényes háznál, az örömkalács, a díszes tyúk és a kakas, a menyasszonytánc, fektetés, elhálás, kontyolás, menyecske-tánc, hajnali tűzugrás, osztogatás, a bezárás rítusa, utómulatságok hosszú ceremóniája – mind egy-egy ékkő a népszokások között.

7. Szólásmondások Palócföldről

Azt se mondta, hogy cserélj velem pipát - nem adott semmit

Nincs aratás munka nélkül - célunkat csak munkával érjük el

Jó bornak nem kell cégér - aminek híre, becsülete van, azt nem kell hangoztatni

Vak Lőrinc vak vót, mégis talált patkót - megeshet minden

Nincs olyan rakott szekér, akire még egy villa rá ne férne - mikor szabódik a vendég, hogy jóllakott, nem kér többet enni, ezt szokta mondani a vendéglátó

Ha bekötyik a fejit, kiódják a nyelvit - a menyecske már szabadabban beszélhet, nem úgy, mint a lány

Haladunk, mint aki egy lovon szánt, kettőn boronál - vagyis nem haladunk

Hadar, akár a cséphadaró - gyors beszédű

Megállt, mint Börzsönybe az eső - arra mondják, aki nagyon elbáméskodott

Mindenki a maga kádjáró adja a dézsmát - mindenki a pénztárcája tartalma szerint fizet

Betegnek orvos a barátja - a rászoruló ember ahhoz húzódik, aki tud rajta segíteni

Akármilyen öregasszony, ha férjhe megy: csak menyasszony - az öregasszony is férjhez mehet

Úr vagyok mindenkor, koplalok früstökkor, délbe nem eszek, este úgyis lefekszek!

8. Palóc konyha

A palóc étek és szokások a felvidéki táplálkozás sajátosságok részét képezik. Akár szegény, akár módosabb volt a család: a kenyér, a mindennapi kenyér megbecsülése, kiteremtése, elfogyasztása a legmélyebben beivódó hagyomány. Hajdanában gazdaasszony kamrájában mindig volt kovász, és maga dagasztotta a tésztát a teknőben. A kenyérsütés szertartás volt, és a kemencében több napra valót megsütöttek. A maradék tésztából sült ropogós bodak a gyerekek csemegéje volt.

A palóc étrendben kiemelt fontosságú a leves. Régi mondás Görbeországban a mesebeli gazdagság kifejezésére: „Csak léféle volt hétféle.” A levesek általában tejjel vagy tejfellel habartak, hússal vagy anélkül készültek, gyakran tésztával dúsítva.

A legegyszerűbb levesek közé tartozott egykor a „magalevi”: főtt tészta levéllel engedték fel a zsírban megpirított hagymát, pirospaprikát, majd kevés sárgarépát, petrezselyemgyökeret pirítottak bele, a főtt tésztával, esetleg egy-két szem krumplival. Általános étel volt a cibere leves is: rendkívül egészséges ételnek tartották, még víz helyett is fogyasztották. Savanyú íze olyan, mint a káposztalevesnek, pedig kovászból erjesztéssel készült. A "rossz gyomrúak" kedvelt étke volt. A tejleves mellett, a rántott, és habart káposztás, gombás, krumplis levesek gyakorta kerültek az asztalra.

A tartalmasabb levesek babból, lencséből, borsóból készültek. A szárazbabból rántott savanyú bablevest, a fehérbabból zöldséggel, édes bablevest főztek. A bablevesekbe kerülhetett füstölt hús, vagy kolbász is. A levesek közül talán a legismertebb tájétel a palócleves, pedig azt valójában Gundel János kreálta Mikszáth Kálmán tiszteletére.

Az ünnepi húsleveseket általában baromfiból főzték, bőségesen zöldségekkel, és csík, orsócska, vagy „csipdoska” lett a gyúrt tésztából betétnek. Disznóöléskor hagyományosan még ma is gazdag orjalevest főznek, a csontosságából, amibe sok helyen vékonyra szelt szárazkenyeret aprítanak tészta helyett. Ez a gyerekek „kenyeres levese”.

A vidék adottságai miatt a burgonya elterjedt, olcsó alapanyag volt. A levesek, főzelékek, köretek mellett krumpliból készült a bukta, ganca, haluska, laska, lángos, tócsni, amelyeket savanyú káposztával, hagymás zsírral, tepertővel, túróval, íróval, tejföllel, juhtúróval - a nudlit, gombócot, derelyét pedig mákkal, morzsával, lekvárral ízesítették. De gyakran csak a „hajába”, sült a krumpli a masina sütőjében, amit hagymával, esetleg szalonnával ettek vacsorára.

A kaposzta is a szegények eledele. Leginkább a maguk savanyította, „taposta” hordós kaposzta volt az alapanyag, amiből leves, rakott és töltött, gombás, vagy húsos, füstöltes ételek készültek.

Görbeországban az erdők, rétek is adtak asztalra valót: a rengeteg ízletes gombát, a medvehagymát, a szedret, a vadkörtét, a csipkebogyót.

Hetente legalább egyszer-kétszer főtt tészta volt a második fogás. Maguk gyúrták, főként csíknak, nagykockának vágta fel, vagy haluskának szaggatták. Vajaljával, „csinált tejjel” (sodó), mákkal, túróval, krumplival, sült hagymával, káposztával ízesítették.

Ahol állatot tartottak, mindig akadt tojás, tej, zsír, és jutott az ünnepi asztalra tyúkhús, liba, kacska, és disznótoros ételek. Minden porcikáját hasznosították az állatnak: amit lehetett, tartósítottak, füstöltek, lesütöttek – egyszerű húsételeket ettek, de mégis leleményesen, kiadósan, és beosztva. A disznóölés után egész télen ki kellett tartani a füstölt kolbásznak, a szalonnának, a nagy bödön zsírnak, a sonkának, a csontossának – hogy aztán a káposztával, krumplival, babbal, levesnek, kocsonyának, rakottasnak meglegyen. A vermelés, az aszalás, a befőzés, a lekvárkészítés, a savanyítás révén a háztájiban megtermelt zöldségek, gyümölcsök is bármikor változatosabbá teheték a hétköznapi ételeket.

Kedvelt csemegének számított a mákos főtt kukorica, továbbá a különféle kásák, és az „öntött” gubák tejjel, mákkal. A kelt tésztákat töltötték akár káposztával is, de a legjellemzőbb a túrós lepény, a lekváros bukta, a diós-mákos „ág” (beigli) és a „pampuska”, a herőce – nemcsak ünnepek idején.

Télen süttöttek a „hájast”, a leveles, lekvárral-dióval töltött süteményt, az eltett, tisztított disznóhájból. Sok háznál volt egyedi - kerek, vagy szögletes - sütővas, amivel

„magamintás malomkalácsot” sütöttek, egyes vidékeken ostyaszerű, másutt csak lisztből-zsírból-tejből gyúrt, ropogósra sütött díszes kalácskákat.

A palócok étkezési szokásaiban kiemelkedő esemény a **lakodalom**, amely az első világháború előtt még több napig tartott. Az előkészületek során készültek fel a lakodalmi vacsorára. A férfiak disznót öltek, az asszonyok tucatnyi tyúkot vágtak, levesbetét tésztát gyúrtak, süteményt sütöttek.

A legtöbb faluban az volt a szokás, hogy tyúkot, kakast, és süteményt vittek a rokonok. Megvolt annak a hagyománya, és számítása, hogy hányféle ajándékot kell vinni, vagy épp visszaadni. A rokonok sokszor 2-3 tyúkot vittek, majd „hatféle”, „nyócféle” kalácsot sütöttek, és a teli tálakat hímzett terítővel összefogva, a kemencében sült lepényeket pedig tepsistől vitték a lagzis házhoz, pénteken. A **Karancs völgyi**, és a **Zagyva menti** falvakban ismertek voltak a „sütőasszonyok”, akik különlegesebb süteményeket, vagy épp égetett cukor, grillázs- költeményeket készítettek.

A **kakas és a tyúk** szerepeltetése a lakodalmi szokásokban szimbolikus tartalmat hordozott. Az 1930-as években terjedt el és ma is él **Vanyarcon** a vőlegény házához vitt sült tyúk szokása, amelyet tarka hajtogatott papírral fednek le.

Napjainkig él a lakodalmi kalács, vagy **örömkalács, morvány** hagyománya is. A 15-18 kilós kalácsot a Mátra alján, Karancs vidékén, Kazáron sütötték és sütik a mai napig. A fél asztallap nagyságú kalácsot feldíszítik: oldalaira tarka krepp papírba csavart pálcákat tesznek pattogatott kukoricából fűzött láncokkal, alma-, dió-, mézeskalács csüngőkkel látják el. A tetejére tésztából formázott galambokat sütnek. Az örömkalács költségeit a menyasszony keresztanyja állja és a lakodalmi nép között szétosztják, abból mindenki kap, és ennie kell belőle.

A lagziban tyúkhúsleves, sülték, pörkölt, töltött káposzta volt a legjellemzőbb ételsor, ezt követték a sütemények, kalácsok. A vendéglátás során az italok közül a gyümölcspálinka, a bor volt a meghatározó. Legtöbb helyen a vőfély vezette le az étkezési ceremóniát. Egy kis ízelítő a verseiből:

*Itt az jó marhahús ecetes tormával,
Vagy akinek tetszik, savanyó mártásval.
Vagyon ám tyúkhús is, fajn iborkával,
Bion nem kiméték, levágták sorjával.
Hát sertés orjából honne tálalnának,
Enné jobb eledelt bion nem tanának.
Liba, kacsza, jérce piros pecsenyét,
Kévánatos izvel már meg sorra hoznék.*

*De vagyon itten disznó meg marha is,
Léve, megsütve, ki meg mártásval is.
Aki meg kedveli a csontos hús izit,
No meg az fogában derekasan bizik:
Annak im ajálom fejit a disznónak,
Nagyjártányi földön ez tartatik ám jónak,
Bizony némely részi félnapig is sült,
Sorosángyom sütte, mindég melletti ült.*

Hozom a herőcét, a csőröge fánkot,

*Meg a vékony rétest, a jó turós lángost.
Sercegő zsírba sűt az herőce szépen,
Sütőbe az rétes hasonlatosképpen.
Almáva, turóva, van tőtve az rétes,
Maruzsáva szinte, attó olyan éldes.
Cimetve, cukorva is meg van ijesztve,
Sorjáva, rendive az tálba illesztve.*

9. A palóc kultúra

A palóc kultúra sajátosságait jól mutatják a dalok, mesék, mondókák, balladák, köszöntő rigmusok, a karikázó táncok is. Érdekes, ahogyan a feszes ritmusú, díszítéssel, lassúbb, méltóságteljesebb előadásmódú dallamok megváltozott szöveggel a summás- és bányászélet kifejezőivé is váltak.

Mind a palóc népdalok, mesék, mind a nógrádi summás- és bányászdalok összegyűjtésében, kiadásában nagy érdemeket szerzett az elmúlt években a salgótarjáni zeneiskola tanára, **Nagy Zoltán**.

Id. Szabó István, az évtizedekig Benczúrfalván alkotó Kossuth-díjas szobrászművész lényegében egész életét annak szentelte, hogy fába faragja a paraszti életforma sajátosságait, a népviselet jellegzetességeit, a bányászberekek sorsát.

A néphagyományok, szokások szinte teljes körű ápolásában kiemelkedő szerepet tölt be **Hollókő** község, amely mint a kulturális világörökség része, 1992-ben az UNESCO kiállításán Párizsban is bemutatkozott egy parasztportával. Maga a település élő falumúzeumként reprezentálja a kultúra folytonosságát. Ma is lakott szép házai eleve látványosak, gyönyörű a műemlék katolikus templom, nem beszélve az idegenforgalmi célokra is felújított, kialakított építményekről (pajtakert, kovácsműhely...). A község hagyományőrző csoportja rendszeresen mutat be helyi életképeket. Éveken át augusztus 20-án itt rendezték a Palóc Szóttos elnevezésű folklórfesztivált.

A balassagyarmati **Palóc Múzeum**, mint a neve is mutatja, elsősorban néprajzi értékek tárháza. Megalapozásában, fejlesztésében nagy szerepet játszott az 1977-ben elhunyt **Manga János**, aki nemcsak folklórkutatóként, hanem igazgatóként is beírta nevét az intézmény történetébe. A múzeum gyűjteménye felöleli Nógrád megye teljes paraszti kultúráját. Állandó kiállítása a Bölcstől a sírig címmel 1992-től látható. Az épületet övező ligetben felállított **parasztporta** az első áttelepített építményekből álló szabadtéri múzeum volt Magyarországon. Egyes elemeit a 30-as években kezdték ideszállítani. A bemutatót 1967-ben újították fel. A jelenlegi ház Bocsárlapujtőről, a pajta Litkéről, az olajütő Patvarcról származik. Az utóbbi években szakrális egységgel egészült ki a palóc fundus. A kápolna másolata a szandait idézi, az út menti kereszt Karancs vidéki. Szólnunk kell néhány szót a népi vallásosság színtereiről is.

A Geopark területén a katolikus és evangélikus vallási közösségek szerepe a meghatározó, a falvakban békésen megfér egymás mellett a katolikus és evangélikus templom, ahol a helyi közösség közös ünnepeit tartotta. Jellegzetes régi alkotásai a katolikus templomoknak a helyi mesterek által faragott öltöztetős és gyakran hordozható Mária-szobor. A szobor öltöztetése középkorra visszanyúló hagyomány, amelynek legrégebbi alkotása a **Mátraverebély-Szentkúton** látható 18. századi Mária. Több ilyen Mária található még **Pilinyben, Terényben, Karancskesziben, Nógrádmegyerben**, melyek helye nem a templom, hanem az útmenti kápolna, „káponka”.